

UDK 908(450.365 Rezija):808.63-087

Pavle Merku

Trst

ENKRATNOST REZIJE

Navezanost na kulturne korenine in shizoglosija

Slovenec iz nekdanjih habsburških dežel, ki se preko nekdanje beneške meje spravi med beneške Slovence, naleti na stvarnost, ki mu je v marsičem tuja in nerazumljiva. Že v poznem srednjem veku je namreč med obema Slovenijama nastal razpor, ki je v stoletjih rasel in ima usodne posledice. Goriška grofija, devinsko gospostvo in od leta 1382 samostojno mesto Trst so namreč predstavljali trdno jugozahodno postojanko habsburškega političnega dominija. Ozemlje onkraj Idrijce pa je bilo politična posest oglejskega patriarha (do leta 1420) in Serenissime vse do Napoleona. Ta politična meja, ki sovpada v glavnem z državno mejo med Avstrijo in Italijo med letoma 1866 in 1918 in z današnjo upravno mejo med goriško in vidensko provinco, je – trdna in stalna skozi stoletja – ločevala in v marsičem še ločuje avstrijske in beneške Slovence.

Že sama etnična imena, ki so jih eni in drugi rabili zase, so različna: avstrijski Slovenci so se imenovali predvsem Kranjce, Korošce in Štajerce; to poimenovanje kaže pač na tedanja politično neenotnost in še verneje na tedanja upravno razkosanost slovenskega narodnega prostora; čakati je bilo do prejšnjega stoletja, da je narodno osveščanje razširilo etnično ime 'Slovenci' s Štajerske na vse avstrijske Slovence. Zahodno od Idrijce pa so rabili in še rabijo vsi, razen Rezijanov, starejše etnično ime *Slovéni*; to ime so očitno prevzeli Italijani in ga rabijo od nekdanj za vse Slovence, beneške in avstrijske; v italijanskih ustih se je torej naša narodna enotnost uresničila prej kakor v naših. Le etnični pridevnik je na obeh straneh davne meje enoten: 'slovenski' (v terskem narečju: *slovéjski*).

Drugačne politične in upravne razmere na obeh straneh davne meje ob Idrijci so sprožile vrsto razlik. Celotna razlika v značaju ljudi je otipljiva.

Avstrijski Slovenci so dolgo stoletij tlačani in plačevali vseh vrst dajatve cerkveni in zemljiški gospodi po fevdalnih navadah. Beneški Slovenci – razen Rezijanov – so uživali posebne pravice, kakršne so v fevdalni ureditvi uživale vojne in mejne marke: povsem prosti so bili dajatev zemljiški gospodi in drugih fevdalnih obveznosti: v zameno za čuvanje meja 'domovine' so uživali upravno in sodno avtonomijo, slednje ne le v civilnih zadevah, kakor je bila navada v podobnih okoliščinah, temveč celo v kriminalnih. In na vse te svoje pravice, ki so jih patriarhi in doži skozi stoletja venomer potrjevali, so bili ponosni in bolešno navezani. Ta ponos in ta bolečna navezanost na 'domovino', na posebnosti te 'domovine' (= *la Patrie dal Friùl*), je še danes nepogrešljiva značajská poteza Benečanov. (V nadiškem narečju pomeni *domovina* očetovo hišo).

Rezijani pa so bili skozi stoletja vse do usodnih sprememb za Napoleona odvisni od benediktinske opatije sv. Gala v Možnici (*Moggio Udinese*).

* Prebrano na strokovnem slavističnem zborovanju 3. oktobra 1985 v Novi Gorici.

12438

Navezanost na očetovo hišo, na rodno vas in njen zvonik, na sosédno, na ožjo dolinico in na banko je pri njih še danes močnejša kakor drugje na Slovenskem. Pri njih ima želja po lastni upravi in samoodločitvi v vseh stvareh trdne korenine.

Sredi nekdanjih patriarških in beneških posesti tvori Rezija prav svojevrstno enoto.

Že zemljepisna lega je pripomogla do te svojevrstnosti. Dolina leži jugozahodno od Kanina v smeri od vzhoda do zahoda. Morensko dolino obdajajo strma pobočja visokih gora: na severu si z vrha Kanina (2587 m) sledijo proti zahodu upadajoči grebeni Sarta (2324 m) (naši nacionalisti so ga poslovenili v Žrdl), Pustega gozda idr.; na vzhodu zapirata dolino obe Babi (*Baba* je tudi slovensko ime Matajurjal) in jo ločujeta od Soške doline, na jugu zapira dolino veriga Mužcev (1875 m). V zaporednih morenskih terasah, ki predstavljajo položno dno doline, je potok Rezija (njeno domače slovensko ime je *Bila*) izdolbel globoko strugo.

Podnebje samo se razlikuje od vlažnega podnebja sosednih slovenskih dolin (Soška, Terska, Karnajska idr.): Mužci zadržujejo vlago, ki jo vetrovi prinašajo z juga, in jo zgoščajo v padavine: vasica Mužac na južnem pobočju Mužcev ima prvenstvo padavin v celotni Italiji! Rezija pa ima suho in zdravo visokogorsko podnebje. Na dnu doline (ca. 450 m) raste gorski sleč, katerega nižja meja rasti je drugje pri 1000–1200 m nadmorske višine. V prodnatih tleh morenskih teras raste malo odličnega krompirja, nekaj koruze, nekaj fižola in povrtnine. Gorski pašniki ob nekdanj razslojeni montikaciji so primerni za ekstenzivno živinorejo in zagotavljajo izredno okusne mlečne izdelke. Ko je bil bližnji Gamin v srednjem veku pomembna mejna postaja za blagovni promet in so morali tu nočiti in menjati konje, je Rezija pomenila naravni prostor za pašo konj. Eno domačih imen za Rezijo, *Könjska dolyňa*, je morda zgodovinski spomin na to.

Preden je potres leta 1976 temeljito spremenil zunanjo podobo vasi ter življenjske razmere prebivalcev, so domačini živeli le delno ob kmečkem in živinorejskem gospodarstvu, ki ni moglo zadostiti njihovim potrebam. Zato so moški hodili s trebuhom za kruhom po svetu, medtem ko so ženske ostajale doma in skrbele za njivo, za živino in za družino, pozimi rezljale suho robo in jo raznašale po bližnjih mestih. V službo nista Rezijan in Rezijanka stopila nikoli, nikoli se nista udinjala za hlapca ali za deklo. Moški so krošnjariji, vezali lonce in popravljali dežnike, brusili nože in škarje, zidarili in v najboljšem primeru odpirali zunaj Rezije prodajalne, trgovine in trgovska podjetja. Ženske so v hudih zimah v skrajnosti hodile prosit bogajme. Ponosna nprav Rezijanov se prav v ničemer ne razlikuje od nravi Benečanov.

Če se zdaj ustavimo ob glotonimični analizi imen, moramo najprej ugotoviti, da rabijo Rezijani zase, za svojo dolino, za svojo govorico predvsem ime, ki v njihovem narečju ponavlja pedslovansko ime *Resia/Rezija*. Odpovedal se bom razlagi tega imena, kakor hitro ugotovim, da je ime pedslovansko, in bom prepustil strastnim kabinetnim specialistom ugibanje, ali je to ime romansko (nekateri ga spravljajo v zvezo z latinskim glagolom *resicare* 'sekati' in to menda zaradi oronimske oblikovitosti doline) ali je celo predromansko. V glavnem rabijo Rezijani etnični samostalnik *Rozaján*, etnični pridevnik *rozajánski*, vodno ime *Rézija*. Druga imena, ki jih rabijo za dolino, niso več v konkurenčnem razmerju s tem osnovnim imenom. Nekateri vedo povedati, da so stari poznali ime *Könjska dolyňa* (*Bila*), drugi se spominjajo imena *Róžina dolyňa* (*Solbica*), vendar spadata obe imeni med muzejske eksponate, čeprav je slednje ime postalo pred leti ime solbaške zadruge. Sosedje Furlani jih imenujejo *Roseans* in radi pojejo pesem *La Roseane* z abotnim besedilom in plitvo narodnozabavno vižo: ampak Furlani verujejo v abotna pesemska besedila in plitve narodnozabavne viže nič manj kakor sosednji Slovenci, zato bo Zardinijeva *La Roseane* še dolgo na sporedih furlanskih in slovenskih zborov.

Celo za svoje slovenske sosede rabijo Rezijani drugačna imena, kakor jih poznamo mi. Ti njihovi neposredni slovenski sosede so na jugu terski, na vzhodu pa obsoški Slovenci.

Terjani so jim *Görjani*, obsoški Slovenci pa *ta Búški*. *Ta Búški romonijo po búškeh*, zato so za Rezijane vsi, ki *romonijo po búškeh*, le *ta Búški*. Edina gorska pot, ki iz Rezije vodi na vzhod, to je v Soško dolino, pelje čez sedlo Karnico (1050 m), ki je skozi vso dolgo zimo zasuto s snegom, v bivši planšarski zaselek *Učjá* in ob potoku *Učjí* v Soško dolino, kjer se potok v bližini Žage (odtod pogosten učjarski etnični priimek *Siega*) zliva v Sočo; odtod vodi pot v *Búc* = Bovec. V tem primeru imamo opraviti s preprosto sinekdoho, ki se je v zavesti Rezijanov razširila in danes krije ves slovenski prostor: za Rezijane smo vsi *ta Búški* in vsi *romonijo po búškah*. Izraz Sloveni (ali rajši *Jugožlávi*) rabijo le, ko nas opredelijo v italijanščini s popačeno furlansko ali beneško izgovarjavo. Za ime *Görjani*, s katerim označujejo Terjane, se jim ti oddolžujejo, ko za Rezijane rabijo izključno substantivizirani etnični pridevnik *ta Bieški*: tudi v tem primeru imamo opraviti s sinekdoho, zakaj *bieški* zadeva najprej *Bieli patòk*, ki izvira vzhodno od Tanamejskega sedla, priteka v Učjo in nadaljuje združno pot, da se takoj za državno mejo preimenuje v *Učéjo*: zakaj za ta-Buške je značilno, da morajo popačiti rezijanska in benečanska imena. Drugače bi njihov narodni ponos trpel in stolice za slovenistiko v Ljubljani bi se omajale.

Brez nadrobne glotonimične vednosti bi se sploh težko znašli med našimi ponosnimi hribovci; naj dodam še nekaj zanimivosti: Terjani imenujejo Nadiževce *Konáuce*, ker živijo v dolini in *kanál* (-u) je stara izposojenka, ki pomeni točno isto kot 'dolina'. Zato ni *Kanalska dolina* (izgovarjaj *Kanáuska*, ker je izposojenka stara in ker stari domačini to ime tako izgovarjajo) nič drugega kot tavitološko ime.

Da bo slika popolnejša, naj dodam še ime, s katerim Nadiževci kličejo vse avstrijske Slovence: *Unéjci*; zato pač, ker živijo na óni strani (davne) meje. Končno ste si vi po istem miselnem postopku izmislili za nas (odurno) ime *Zamejci*. Kakor da bi samo Slovenci v Italiji, Avstriji in na Madžarskem živeli za kako mejo.

Ob teh glotonimičnih podatkih sem se namerno ustavil, da pokažem pač na položaj, ki je podoben stanju v osrednji Sloveniji pred poenoteno rabo etničnega imena 'Slovenci'. Tu pa je stanje dejansko atomizirano do skrajnosti in živi še naprej v političnih in upravnih razmerah, ki so omogočile glototomijo in v primeru Rezijanov kar shizoglosijo. Kolikor vem, se slovenisti še niso pomudili ob teh pojavih, s katerimi se že leta ukvarjajo nemški in angleški jezikoslovci. Sam se sklicujem na zanimivo študijo dunajskega romanista, zdaj profesorja na salzburški univerzi, Hansa Goebla *Glottotomie, Glottotomie und Schizoglossie*¹ in nanjo opozarjam vse kolege, ki bi radi globlje segli v te pojave: prof. Goebel posveča pozornost tudi problematiki koroških Slovencev/Vindišarjev in Rezijanov, vendar bi slovenisti njegove temeljne ugotovitve lahko pregledali in raztegnili na atomizirano stvarnost skrajnega slovenskega zahodnega prostora.

»Glottotome Eingriffe setzen allerdings neben einem entsprechenden Machtpotential auf seiten des Staates auch das Vorhandensein gewisser Kohärenzprobleme innerhalb der betreffenden Sprachgruppe voraus, wodurch es erst möglich wird, zwei oder mehrere Teilgruppen der betreffenden Sprachgemeinschaft gegeneinander auszuspielen ...« (op. cit., str. 31–32)²

Glottotomija in shizoglosija sta pogostoma vzporedna in sovisna pojava, toda v primeru Rezijanov, pri katerih se je shizoglosija dejansko uresničila (to pomeni, da Rezijani zanikajo pripadnost rezijanskega narečja – *rozajánsko romonínje* – slovenskemu jeziku in s tem seveda zanikajo lastno pripadnost slovenskemu narodnemu občestvu), mi ni moč preprosto ugotoviti (vseh) vzročnih korelacij. Vendar je moč ugotoviti vsaj nekaj povo-

¹ Objavljeno v *Ladinea Sföi culturál dai Ladins dles Dolomites* nr. 3, Istitut ladin »Micurà de Rü« – San Martin de Tor 1979, str. 7–38.

² Glototomski posegi predpostavljajo vsekakor poleg ustreznega potenciala moči s strani države tudi obstojanje določenih problemov sovisnosti v okviru prizadete jezikovne skupnosti, kar šele omogoča dve ali več delnih skupin določene jezikovne skupnosti igravati drugo proti drugi ...«, op. cit., str. 31–32.

dov za današnje stanje, ki so jih sprožili – daleč od vsake glototomične namere – znanstveniki. Kar sta ob prehodu med 18. in 19. stoletjem J. Potocki in A. Pišely obiskala Rezijo in opozorila na zaprto dolino, kjer živi starinsko narečje slovenskega jezika, ki ga Rus z lahkoto razume, kar sta J. Dobrovský in J. Kopitar opozorila učeni svet na to osamljeno vejico slovenskega narodnega debla,³ je bila pot »ruski« teoriji o Rezijanih odprta. »Spomladi leta 1841 sta iz dotlej še nedotaknjene rezijanske folklorne zakladnice zajela nekaj vzorcev Izmail Sreznevskij in Stanko Vraz.« Toda zgodovinski spomin Rezijanov ne pomeni danes ne Potockega in Pišelyja, ne Sreznevskega in Vraza, ne ve za Vrazove najstarejše zapise rezijanskih ljudskih pesmi ne za delo, ki ga je v daljnem štajerskem Framu opravljal Oroslav Caf, ki Rezije nikoli ni videl, a je le dokumentiral rezijansko besedišče in dosegel zanj, edino med narečji slovenskega skrajnega zahoda, častno prisotnost v Pletersnikovem slovarju.

Vsa Rezija pa se po spominu, ki se živo prenaša iz roda v rod, naveže na »ruskega« profesorja, ki je več let prihajal v Rezijo (1873–1887); kaj za to, če Jan Ignacy Baudouin de Courtenay sploh ni bil Rus; v skladu s tem, kar je Baudouin de Courtenay izjavil na mednarodnem kongresu ob enajststoletnici Paola Diacona v Čedadu leta 1899,⁴ je marsikomu pozneje prišlo prav vztrajati pri neslovenskem izviru Rezijanov. Kaj zato, če je Baudouin de Courtenay pred smrtjo svoje teorije preklical; kaj za to, če so si resni jezikoslovci po vsem svetu danes edini o tem, da spada rezijansko narečje v slovenš'no celo.⁵ Kdor je manipuliral javno mnenje v Reziji in zunaj nje, je pač imel »znanstveno« podlago, da je vztrajal pri ruskem izviru Rezijanov in s tem krepil glototomične posege, ki so privedli do najhujšega primera shizoglosije v obsegu slovenš'ne cele.

Fašizem je kajpada ta nesporazum še podpiral in stopnjeval. Za fašizma so bili o uspehih svoje glototomične politike tako prepričani, da so celo opustili nasilno spremembo priimkov, medtem ko so priimke nasilno in množično poitalijančili v vseh »novih« provincah Gorici, Trstu, Pulju in Reki.

Tako še danes najmanj devet Rezijanov od desetih veruje v rusko pravljico in tako misli še veliko Furlanov in Italijanov: saj, pri tako izoliranih »Rusih« je slovenska grožnja ob državni meji reducirana na obseg pravljice, ki jo pripoveduješ otroku, ali smešnice, ki jo poveš odraslemu. Le redki Rezijani, ki so si resno postavili vprašanje jezikovne in narodne pripadnosti, so lahko izključno z italijanskimi znanstveniki in resnimi poljudnoznanstvenimi publikacijami preprosto ugotovili, da pomenijo skrajni slovenski zahod. A rezijanski župani in občinski možje ponavljajo med tem časom ob vsakem obisku oblastnikov, da so Rusi. Ko je tedanji ministrski predsednik, današnji predsednik republike, obiskal Rezijo nekaj dni po potresu, ki je leta 1976 uničil devet desetih rezijanskih hiš, je smehljaje ponovil pred televizijskimi kamerami, da je našel rusko skupnost v Italiji, ki jo je potres močno prizadel.

Kako naj se visoki državni predstavnik obvaruje pred osmešenjem, ko preštevilni predstavniki krajevne oblasti in krajevnih skupnosti še danes uporabljajo najbolj proslula sredstva glototomije in to ne samo proti Rezijanom, temveč proti vsem Benečanom? Kolikokrat še danes slišimo in beremo, da Rezijani in Benečani ne govorijo slovenskega narečja, temveč »davni slovanski jezik«, »arhaično slovansko narečje«, tako rekoč samo praslovanščino? (Nihče v Italiji ne trdi, da govorijo Sardinci latinščino in Grki v južni Kalabriji starogrščino!)

³ Navajam passim Milka Matičetovega Pregled ustnega slovstva Slovencev v Reziji (Italija), referat za VI. mednarodni slavistični kongres v Pragi, SR 1968, str. 203–229.

⁴ J. Baudouin de Courtenay, *Sull'appartenenza linguistica ed etnografica degli slavi del Friuli*, v *Atti e memorie del congresso storico tenuto in Cividale nei giorni 3, 4, 5 settembre 1899*, XI centenario di Paolo Diacono, str. 197–207.

⁵ Giovan Battista Pellegrini, *Introduzione all'Atlante storico-linguistico-etnografico friulano (ASLEF)*, Padova-Udine 1972, str. 74–91, posebno 81.

Ne čudite se, da take 'izjave' godijo ponosnemu značaju teh hribovcev, ki so v zgodovini vedno uživali posebne pravice in ki jih je »sveta« meja vedno ločevala od narodiča, kateremu nekateri hočejo, da bi pripadali! In to, ko jim sami ugledni možje ponujajo rodovnik v sami sveti Rusiji? V oddaljeni, nepreverljivi, nepregledni varuhinji vseh Slovanov? Ko jim ponujajo krvno sorodstvo prve stopnje z največjim Slovanom, če se le odpovejo sorodstvu z najmanjšim, najšibkejšim, najmanj ponosnim, najmanj skrbnim slovenskim sosedom, ki mu za krvno zvezo z Rezijani sploh mar ni? (Stanko Vraz in Oroslav Caf pomenita izjemo, a nanju preradi pozabljamo; Vraza je sam Čopov krog odbil in prisilil v kulturno zdomstvo.)

Poskusi glototomije v Benečiji niso še privedli do shizoglosije, in to do desetletja ali dveh desetletij od tega zgolj po zaslugi domačega slovenskega klera, na katerega smo tudi že vsi pozabili; če se ga danes še spominjamo, se zatekamo rajši k metafori Čedermaca, kakor da bi se zanimali za živo stvarnost: rečem pač 'živo', ker je marsikateri teh Čedermacev še živ, a zagotovo pozabljen od vseh. Toda v poslednjih letih so v Benečiji mladi osveščeni ljudje, ki s svojim vsakdanjim delom onemogočajo shizoglosijo kljub stalnim glototomičnim posegom. Le v Rezijii je shizoglosija postala stvarnost.

Po prikazu problemov v zvezi z zgodovino in shizoglosijo Rezijanov je čas, da vstopimo v dolino pod Kaninom in opazujemo, koliko so Rezijani navezani na svojo kulturo in kako ponosni so na izročilo.

Če je jezik tisto sredstvo, po katerem najjasneje spoznamo narodno pripadnost govorečih, potem se bomo najprej zatekli k Ramovševi Dialektologiji, da spoznamo značilnosti tega dragocenega narečja. Skozi Ramovševo analizo izvemo za koroški izvir rezijanskega narečja, zaradi česar so najzanimivejše rezijanske starine enakovredne ziljskim (štetje na redi, refleksi za jat idr.). Romanizacija Dunje in Reklanice v poznem srednjem veku je pretrgala popkovino med Rezijani in koroško matico: odslej so se rezijanske razvojne značilnosti opirale na sosednja obsoška in beneška narečja (izgovor trdonebniškega *g*, prehod izglasnega *-m* v *-n*, *lj* v *j*, končnica *-i* v gen. pl. oksitonskih osnov na *-a* idr.). Hkrati pa je prav ta zemljepisna izoliranost, ki je omogočila ohranitev starin, omogočila tudi nastanek endemičnih novosti (postanek zasoplih vokalov, vigezimalno štetje, prilikovanje nenaglašanih samoglasnikov po naglašanih, prehod *mn* v *ml* idr.).

Kljub naglemu razvoju narečja, ki ga je potres prizadel, čeprav le v manjši meri v primerjavi z drugim izročilom, kljub izgubi aorista in imperfekta že ob začetku stoletja (nekateri slovenisti še govorijo o teh dveh starinah, kakor da sta vedno in večno živi), preseneča vzdržnost in vztrajnost štirih govorov, ki ustrezajo štirim zgodovinskim občinam Bili, Njivi, Osojah in Solbici. Te štiri občine je odpravila napoleonska uprava ob začetku 19. stoletja in tedaj je postala Ravanca enotno upravno središče doline: na Ravanci je že več stoletij stala plebanska cerkev Vnebovzete in je zato že pomenila duhovno središče Rezije. Toda kljub temu da je od odprave starih občin minilo 180 let, to je čas sedem rodov, vam še danes celo otroci pokažejo, kod so tekle meje med občinami: ta kamen, to drevo, ta potok so bili nekoč meja; pravzaprav ravijo: ta kamen, to drevo, ta potok »so« meja. Zahodno od tega kamna, drevesa, potoka, *romonimo po biskeh*, vzhodno *romonijo po njivaškeh*. Nekaj let od tega me je na meje opozoril osemletni Brunič Klitav, ki mi je bil najzanesljivejši in najstrožji učitelj biskega govora.

Na razdalji 10 km, to je na razdalji med skrajnima koncema kateregakoli večjega slovenskega mesta, govori nekaj stotin ljudi štiri jasno opredeljene in zgodovinsko utemeljene govore, ki so si včasih toliko vsaksebi, da se v celem stavku ne sklada niti ena beseda ali oblika. Navedel bom preprost primer stavka s tremi besedami, ki se po buških glasi: je *polno muh*. V Osojah se stavek glasi: je *púnčihu muhí*; skladnja je slovenska z brezosebnim glagolom, splošnoslovenski pridevnik 'poln' zamenja tu spoznavna varianta *púnčihu*, množinska roditeljska oblika ženskih samostalnikov je tu inovacijski *-i*, ki ga poznajo tudi

vs a beneška narečja do briškega. Toda v 3–4 km oddaljeni Bili se stavek glasi: *so kárje múou*; skladnja je tu romanska z množinsko glagolsko obliko, namesto pridevnika *pún-čihu* rabijo prislovni količinski izraz *kárje* iz otroškega govora, ženski samostalniki so tu maskulinizirani z množinsko rodilniško končnico *-ov*, povrhu pa v biskem govoru povsem onemi nebniški pripornik *h*. Štiri bistvene razlike na tri besede in oblike. Kje v slovenskem prostoru najdete toliko razlik, nagnetenih na tako majhnem prostoru?

Ko govorijo Rezijani med sabo, uporablja vsak svoj govor in se odlično razumejo. Vsak Rezijan vam zna tudi povedati, kako govorijo porabniki ostalih govorov, vendar so na različne ponosni in jih čuvajo z enako vdanostjo in zavednostjo, kakor čuvajo v celoti kulturno izročilo.

K temu izročilu spadajo *právice*, ki so si jih некоč pripovedovali pri delu, *uíze*, ki so jih peli na paši in pri delu, plesne *uíze*, ki so jih godli o *Pustu*, za *Šmarnomišo*, ko praznuje vsa dolina praznik Vnebovzete, za *žaníke*, ko so hodili s citravci po nevesto in so ji ob izhodu iz hiše godli *ta dō po štíglah* in se po poroki doma ali v gostilni veselili s plesom *rezijánkice*. Beseda in glasba se v tem izročilu prepletata in sta pogostoma nerazdružljivi. Tudi v rezijanski glasbi so prisotne starine ter inovacije prav tako kakor v njihovem narečju, starine segajo v stoletja nazaj in izpričujejo stanje, ki se je drugje zgubilo pred več sto leti. Starejši godci godejo in starejše *babe* pejejo po netemperiranem sistemu, ki v našem času naglo izginja pod pritiskom radia, televizije in glasbenih strojev, na razlike v *uížah*, kjer ima spet vsaka vas svoje značilnosti in posebnosti, so ponosni in ljubosumni, vsi še vedno najrajši plešejo *rezijánkico*, ki ni nič drugega kot ohranjeni srednjeveški 'contradanza'. Noben specialist ni še nedvoumno pokazal, kje je ločnica med slovanskimi starinami in mestnimi inovacijami (ki so kajpada romanske) v melodijah, ritmi in morfoloških strukturah plesnih viž. Prav tako je čutiti tudi v pětih *uížah* nekaj inovacijskih potez ob prevladujočih starinah. Godci rabijo še violino in bas, harmonika jih ni še izpodrinila; in z violino in basom še oponašajo dude, ki so tudi tu kakor pri vseh pastirskih občestvih kraljevale brez konkurence še dve ali tri stoletja od tega. Potres je sicer prizadel praznovanje *pusta* s prisotnostjo *ta bilih* in *ta čarnih maškar* (*ta bile maškare* so spet redka starina v slovenskem prostoru), sprevod *bábaca* in maškar obujajo po potresu prej iz turističnih razlogov kakor iz nuje, muzejska sla po ohranjevanju je že v veliki meri nadomestila samobitnost in nujo. Vendar se je to v Reziji zgodilo v trenutku, ko so bile ljudske navade še žive in so na ta način žive prešle v muzejsko obnavljanje. Toda ljudska pesem in glasba je še živa, domači godci in pevci še improvizirajo in ustvarjajo v popolnem skladu z izročilom. Pesem *Lípa ma Maríca*, ki je postala himna Rezijanske folklorne skupine in razpoznavni znak za Rezijane, je stara komaj dobrih 60 let, a folklorna skupina gode tudi *uíze*, ki jih je v letih po potresu sestavil njihov član Berto Vysák (*ta Lípauška*). Domača obrt se je umaknila pred industrijskimi izdelki, nihče ne izdeluje več tobачnih *šcatul* iz brezovega lubja, toda prijatelj mi je eno izdelal, da lahko hranim doma predmet, ki mi dolino lahko stalno priklíče v spomin.

Današnje življenje zahteva nagle in temeljite spremembe. Vendar so Rezijani strastno navezani na svoje izročilo in na svojo identiteto: v nobeni drugi slovenski deželici in dolinici ni danes opaziti podobne navezanosti na kulturne korenine. Ta navezanost je povsem zavestna in se pojavlja v obliki prepričanega ponosa. Mladi rezijanski pesniki, ki so po potresu začutili potrebo, dajati duška z novo, osebno, sodobno poezijo navdušenju za njihovo Rezijo in gnevu ob stiskah, uporabljajo svoje narečje = *sèrčno romonínje*. Njihovo narečje, njihova kultura, ljubezen do skrbno čuvanega izročila je predvsem potreba po ugotovitvi lastne identitete. In ta je, shizoglosiji navkljub, etnična identiteta. Naj se za Slovence priznajo ali ne, prav skozi svojo kulturo izpričujejo, da 'so' Slovenci.

Za to izpričevanje uporabljajo danes Rezijani vsa sredstva, ki jim jih daje na voljo tehnika. Rezijanski grafični delavec Arturo Longhino, ki živi in dela že dolgo let v nemškem zdom-

stvu, zalaga in tiska plošče in kasete z govornjenimi in igranimi posnetki ljudskega izročila, hkrati ponatiskuje dela Baudouina de Courtenaya, Elle de Schoultz Adašewske in drugih, ki so se v preteklosti posvetili študiju narečja in ljudskega izročila. Folklorna skupina »Gruppo folkloristico Val Resia«, ki se ponaša z izredno dolgim življenjem, saj so Rezijani v skupini nastopili v Vidnu že v prvi polovici prejšnjega stoletja, nosi ne brez žrtev in težav po vsem svetu uize in plese, ker se zavedajo, da so v evropskem merilu ena najzanimivejših folklornih skupin. Poleti se Rezijani, ki živijo razkropljeni po vsem svetu, vedno vračajo domov – tedaj lahko srečaš delavce, tehnike, uradnike, trgovce in celo dva člana osebne garde predsednika italijanske republike – da doživijo svojo Rezijo, da se čutijo Rezijane med Rezijani. Tedaj se zanimajo za domačo hišo in jo popravljajo, za cerkev, zvonik in zvonove, ki jih je bilo treba po potresu popraviti in obnoviti, za društva in institucije. Zakaj Rezija mora živeti in biti čim lepša.

A tudi tedaj, ko se Rezijani srečajo zunaj domače doline, kjer koli po svetu, si z *rozeánskin romonínjen* in obujanjem domačnosti to domačnost poustvarijo. To sem sam večkrat doživel, ko sem Rezijane srečal in z njimi *romonil po biskeh*: in to se je zgodilo v Kvirinalu ob sprejemu pri predsedniku republike kakor tudi ob srečanju z benečanskimi in rezijanskimi emigranti v švicarskem Tesinu. Prav zunaj Rezije so vezi med njimi in vezi z domačim narečjem in izročilom še trdnjše, zavestnejše in je stik med njimi in redkimi ta Buškimi, ki se zanje zanimamo, lažji, polnejši, naravnejši.

Summary

THE SPECIFIC FEATURES OF RESIA

The ethnical denomination *Slovéni/Slovénci* (Slovenes) has long been used in the Slovene extreme West in a colourful denomination of the population as a whole and of its groups, a consequence of the political disunity and of the administrative dismemberment. The frontier between the Patriarchate and the Most Serene Republic, on the one, and the Habsburg possessions on the other side, early separated the Slovenes, creating quite different conditions for the social development and for the mental physiognomy of the individual members of the people.

Along with these characteristic features the uniqueness of Resia is created also by its geophysical conditions.

The glottotomic interference made recently by the authorities have in Resia only caused a real schizoglossia: up to the present, attention was paid to this phenomenon only by foreign specialists.

Notwithstanding, the Resians are strongly attached to their cultural roots, jealously preserving their dialectical characteristic features, precisely distinguishing between the peculiarities of the four »historical« idioms at Bila (S. Giorgio di Resia), Njiva (Gniva), Osoje (Oseacco), and at Solbica (Stolvizza); in the same conscientious manner they are preserving their oral, musical and folklore tradition. And it is this attachment that has during recent decades been demonstrated in a careful research into the historical past and half-past, in the reprints of not easily accessible scientific works originating from the past century, in the publishing of the records of oral and musical traditions, in the conservation of the traditions through conscientious efforts towards conservation.